

PELA-SHAP IN DE MIDDEN-MOLUKKEN EN IN NEDERLAND

Een korte verkenning door

Dr. Dieter Bartels

De schrijver van dit artikel heeft in de jaren 1974-75 een antropologisch onderzoek ingesteld naar het functioneren van de pela-schappen op de Molukken. Momenteel is hij bezig met eenzelfde soort onderzoek naar de functie van pelaschappen bij de Molukse gemeenschap in Nederland. Hij was bereid om in ons blad hierover een korte verkenning te geven.

In gesprekken met Molukkers valt vroeg of laat het begrip pela-schap. Daarbij neemt men van Molukse zijde vaak als vanzelfsprekend aan dat ieder weet waar hij of zij het over heeft. Uw gesprekspartner gaat helemaal onbewust van die veronderstelling uit, omdat pelabondgenootschappen van centraal belang zijn of haar samenleving. Daarom komt het bij de Molukkers eenvoudigweg niet op, dat niet-Molukkers daarvan weinig of niets weten.

Als u inderdaad niet veel weet over het pela-schap en er wel in geïnteresseerd bent, dan zult u zeker door willen lezen. Want op de volgende bladzijden wil ik een poging doen tot een lort overzicht van deze opmerkelijke instelling in de Molukse samenleving.¹

Het dorp; kern van de Molukse Samenleving

Globaal genomen is de helft van de bevolking op de Midden-Molukken² van protestants-christelijke huize. De andere helft behoort tot de islam. Buiten de stad Ambon leven de Molukkers in dorpen, die vrijwel geheel christelijk of geheel moslim zijn, op een paar uitzonderingen na. Deze dorpen vormen de grootste politieke eenheden binnen de samenleving van de Midden-Molukken, als wij het regeringsapparaat van de Indonesische overheid, dat over die samenleving heen is gelegd, even niet meerekenen

Economisch gezien kunnen de Molukse dorpen zich nog steeds vrij goed zelf bedruipen, tenminste wat de voedselvoorziening betreft. De (landbouw) opbrengsten (zoals kopra en kruidnagelen) worden direct verkocht aan de handelaren in de stad en artikelen die betrekking hebben op het moderne leven, worden gewoonlijk ook op de markt in Ambon gekocht. Er is slechts

¹Ik zal het hier allen hebben over de pela in de Midden Molukken. Eigenlijk moet erbij vermeld worden dat vergelijkbare verbintenissen ook voorkomen op de Kei- en Tanimbar-eilanden en op enkele kleinere eilandengroepen.

²De term 'Midden-Molukken', zoals hier gebruikt, omvat de eilanden Ambon, Haruku, Saparua, Nusalaut en de Westkust van Seram die tezamen één cultuurgebied vormen.

een beperkte handel tussen de dorpen onderling. De verhouding met de aangrenzende dorpen is vaak gespannen, soms zelfs vijandig.

Eén van de redenen daarvan is, dat de grenzen niet goed vastliggen en dat een steeds toenemend aantal mensen gevoed moet worden. Dit leidt vaak tot ruzies over land tussen aangrenzende dorpen. De infrastructuur (wegen, vervoer over water) is vrij gebrekkig, waardoor de onderlinge contacten tussen de dorpen op de meeste plaatsen nog erg moeilijk is.

Dorpsverbondenheid

Kort gezegd betekent dit dat de dorpen van de Midden-Molukken nog steeds zoals in vroegere tijden, vrij onafhankelijk van elkaar, leven; dit wordt nog versterkt door een grote loyaliteit ten opzichte van het eigen dorp (*satu kampung*), een loyaliteit, die, na meer dan dertig jaar ballingschap, nog steeds sterk is gebleven onder de Molukkers in Nederland. Deze verbondenheid met de eigen kampung is niet alleen een gevoelsmatige aanhankelijkheid aan de plaats van herkomst, maar is gebonden aan strenge sociale verplichtingen. Wanneer ooit het dorp als geheel, of de (dorps) bewoners persoonlijk, help nodig heeft of hebben, dan dient men zonder aarzelen te hulp te schieten. Het is daarom eigenlijk verwonderlijk, dat in zo'n situatie van vrij grote geïsoleerdheid door de natuur en door de verscheidenheid in sociaal opzicht, zich een gemeenschappelijke Midden-Molukse identiteit kon ontwikkelen en behouden blijven. Het is zelfs nog meer verwonderlijk dat zo'n gemeenschappelijke identiteit niet beperkt is gebleven tot een bepaald eiland en/of tot een bepaalde godsdienst, maar mensen over de verschillende eilanden en de religieuze grenzen heen werkelijk met elkaar kan verbinden, zoals dit inderdaad het geval is in de Midden-Molukken.

Wat is Pela?

De belangrijkste rol bij het ontwikkelen en het handhaven van deze gemeenschappelijke etnische identiteit moet toegeschreven worden aan het pela-verbintenis systeem, de belangrijkste Moluks eigene instelling om betrekkingen buiten het eigen dorp tot stand te brengen. 'Pela' is een verbintenis tussen een of meer dorpen, vaak op verschillende eilanden en behorend tot verschillende godsdiensten. Hoewel ieder dorp maar één of enkele pela-schappen heeft, is het totaaleffect van dit dichte netwerk van elkaar kruisende verbintenissen zo sterk, dat alle bewoners van de Midden-Molukken betrokken zijn bij de pela gedachte en daarin het idee van een eenheid beleven, waar allen in delen.

Het pela-schap vindt zijn ontstaan in het grijze verleden, lang voordat de Europeanen de "specerijeneilanden" bezetten, op zoek naar kruidnagel en nootmuskaat. Waarschijnlijk is het begonnen als een bondgenootschap in de tijd van het koppensnellen, maar gedurende de Portugese en Nederlandse veroveringen in de 16e en 17e eeuw, werd het pela-schap aangewend om de vreemde indringers te weerstaan en om elkaar te helpen in tijden van nood. In feite zijn er nog al wat pela verdragen, die in die periode werden aangegaan, vaak tussen moslimse en (pasgedoopte) christendorpen, en die nog tot op heden bestaan. Veel nieuwe pela-schappen werden aangegaan gedurende het laatste wanhopige verzet tegen het Hollandse kolonialisme, de zgn. *Patimura-oorlog* aan het begin van de 19e eeuw. Toen deze strijd verloren was en het gebied door een economische

depressie werd getroffen, werden pela-verdragen gesloten als een middel om toegang te krijgen tot voedselbronnen; in die tijd gingen veel arme dorpen van Ambon-Lease verbintenissen aan met de sagorijke dorpen op Seram. Momenteel is het pelaschap in volle bloei, met name als een instrument van Molukse identiteit binnen het geheel van de Indonesische staat, maar ook als een middel tot dorpsontwikkeling zonder regeringssteun.

Drie soorten Pela

In wezen zijn er 3 vormen van pelaschap, namelijk: (1) De harde pela (pela keras), (2) De “baarmoeder-pela” (pela gandong of bungso), (3) De zachte pela (pela tempat sirih). De harde pela ontstond in een situatie die diep in het leven ingreep, meestal in verband met een gewapend conflict, zoals bijvoorbeeld bij het vergieten van bloed, bij onbesliste veldslagen of wanneer het ene dorp op een bijzondere wijze het andere dorp te hulp gekomen was. De tweede vorm van pelaschap is gebaseerd op verwantschapsbindingen; in dit geval gaan verschillende clans (mata rumah’s) in de dorpen van het bondgenootschap uit van gemeenschappelijke voorouders; deze gemeenschappelijke herkomst wordt dan bij het aangaan van het verdrag van toepassing verklaard op het dorp als geheel. Het “zachte” pelaschap wordt meestal aangegaan na een minder ingrijpend voorval, zoals bij het herstellen van vreedzame betrekkingen na een klein incident of nadat een dorp een gunst aan een ander dorp heeft bewezen. Het wordt ook aangewend om handelsbetrekkingen aan te gaan. Bij alle gelegenheden en doelstellingen functioneren de harde pela en de “verwantschapsela” op praktisch dezelfde manier. Beide worden gesloten met een krachtige eed, die versterkt wordt door een vreselijke vervloeking van wie ook maar de overeenkomst zou verbreken. Een mengsel van palmwijn en bloed van de leiders van de twee partijen wordt gedronken nadat de wapens en andere scherpe voorwerpen erin gedompeld zijn. Deze voorwerpen zullen zich tegen elke overtreder keren en hem doden. Het uitwisselen van bloed bezegelt de broederschap.

Strengere straffen

Het pelaschap wordt beschouwd als een blijvende en onverbreekelijke broederschap tussen alle mensen van de verbonden dorpen. Er liggen vier gedachten aan de pela ten grondslag:

1. de dorpen die een pela-verbintenis hebben aangegaan helpen elkaar in tijden van nood (natuurramp, oorlog, etc.)
2. Als erom gevraagd wordt zal het ene dorp het andere moeten bijstaan als het gaat om grote gemeenschapsprojecten, zoals het bouwen van kerken, moskeeën en scholen.
1. Als personen hun pela-dorp bezoeken mag hun geen voedsel geweigerd worden, noch zullen ze toestemming behoeven te vragen, als ze vruchten plukken of andere opbrengsten van het land mee naar huis nemen.
3. Alle bewoners van dorpen, die met elkaar een pela-verbintenis hebben, worden geacht van hetzelfde bloed te zijn, dus huwelijken tussen pela genoten worden als incest beschouwd.

Elke overtreding van deze regels wordt streng gestraft door de voorouders die de pela-verbintenis zijn aangegaan. Deze straf bestaat uit het veroorzaken van ziekte, dood of ander ongeluk bij de overtreders of zelfs bij hun kinderen. Degenen die het huwelijkstaboe doorbreken moeten, als ze gepakt worden, rond hun beide dorpen lopen, alleen gekleed in kokospalmbladeren met de dorpsgenoten scheldend en verwensend achter hen aan.

Hier staat tegenover dat de ‘zachte pela’ wordt gesloten zonder eedsaflegging met alleen het uitwisselen en samen kauwen van sirih, een oude gewoonte om vriendschap tussen vreemden tot stand te brengen (‘tempat sirih’ is het doosje waarin de betelnoot bewaard wordt). Dat is ook precies wat de ‘zachte pela’ is, een vriendschappelijk verdrag. Men mag onderling huwen en elke hulp die men elkaar zou kunnen geven is vrijwillig en geschiedt niet onder dreiging van voorouderlijke sancties.

Het ‘heet maken’ van de Pela

Om de pela levendig te houden en om de jeugd bij hun verplichtingen te bepalen, wordt er van tijd tot tijd door de pela-bondgenoten een plechtigheid gehouden om de pela “opnieuw warm te maken” (‘*bikin panas pela*’). Bij deze gelegenheid komen alle bewoners van de partnerdorpen voor een week bij elkaar in een van de dorpen om hun verbondenheid te vieren, gepaard gaande met een vernieuwing van de eed, feestelijkheden, zang en dans.

Het systeem zoals hierboven is beschreven werkt nog steeds heel goed in de Midden Molukken. Door het toenemende besef van eenheid en gemeenschappelijke identiteit, dat we al eerder noemden, worden regelmatig plechtigheden gehouden om de pela te vernieuwen. En ook zijn een aantal nieuwe pela-schappen (meest ‘zachte’ pela’s)” aangegaan sinds de Tweede Wereldoorlog, vooral tussen Moslims en Christenen, min of meer met de bewuste bedoeling om de banden tussen de beide groepen hechter te maken. We kunnen zeggen dat door het bestaan van het pela-systeem vijandigheden tussen Moslims en Christenen tot een minimum beperkt zijn gebleven - in tegenstelling tot elders in de wereld. In de praktijk zijn er veel kerken, moskeeën en scholen gebouwd met de royale hulp van de pela-genoten, die voorzagen in arbeidskrachten, materialen, geld en/of levensmiddelen, waardoor deze projecten tot stand konden komen zonder hulp van de overheid.

Pela in Nederland

De pela - verbanden tussen de tussen de Molukkers in Nederland zijn zeker zo sterk gebleven. De situatie bij deze laatste groep is natuurlijk nog veel ingewikkelder, omdat de pela-genoten dikwijls in dezelfde woongemeenschap leven en er dikwijls dagelijks contacten met pela-genoten zijn, of in ieder geval zeer regelmatig, terwijl in de Midden Molukken de pela-genoten ver van elkaar wonen en elkaar zelden speciale voorzorgsmaatregelen getroffen worden om te voorkomen, dat jonge mensen van één pela verliefd op elkaar worden. Men wijst elkaar pela-genoten aan en laat

ze met elkaar kennis maken bij familiefeesten (bij de doop, belijdenis-doen, huwelijk en begrafenis). De jonge mensen worden vermaand om met elkaar om te gaan alsof ze eigen broers en zusters zijn.

Met wie je niet mag trouwen

Een complicerende factor is de afwijkende manier, waarop de Molukkers in Nederland de pela laten gelden. In de Molukken zelf kent men alleen de pela van vaders zijde van herkomst. Dit heeft zijn grond in de maatschappelijke regel, dat als een meisje trouwt zij haar eigen familie verlaat en gaat behoren tot de familie van de man, nadat deze de bruidprijs (*harta kawin*) heeft betaald; de vrouw wordt officieel opgenomen in zijn familie tijdens het huwelijksfeest (*kawin adat*) in het oude familiehuis van de *mata rumah* (*rumah tua*). Alle kinderen die zij daarna ter wereld brengt behoren alleen tot de familie van haar man en hebben dientengevolge alleen de pela(s) van zijn dorp, gewoonlijk een of twee; soms, weliswaar zelden, oplopend tot zeven pela-verbintnissen.

In Nederland laten die Molukkers niet alleen de pelaschappen van vaderszijde, maar ook van moederszijde gelden, bovendien nog soms zelfs nog van een of meer voorgaande generaties. Eén persoon kan zo vastzitten aan een groot aantal pela-verbintnissen, die hem of haar ernstig in de weg staan bij het kiezen van een huwelijkspartner. Dit zou al een factor kunnen zijn bij het toenemend aantal Molukse huwelijken buiten de eigen etnische groep.

Een ander belangrijk verschil is, dat in de Molukken de pela-genoten meestal met elkaar in contact treden op het niveau van twee dorpsbesturen, terwijl in Nederland die relaties tussen de individuele pela-genoten op de eerste plaats komen. Maar waneer ook maar de hulp wordt gevraagd door een pela-dorp in de Molukken, dan zal de dorpsvereniging van dat dorp in Nederland (*kumpulan*) zeker geld proberen in te zamelen en op te sturen.

Tenslotte is ook in Nederland de pela een belangrijk symbool geworden van Molukse identiteit een eenheid en heeft derhalve een grote emotionele betekenis voor meeste Molukkers. Dit komt, gedeeltelijk althans, omdat het pela-systeem uniek Moluks is en geen enkel equivalent vindt in de Nederlandse samenleving. Het geeft het volk een gevoel van eigenwaarde en zelfrespect, dat belangrijk is om te overleven als een eigen gemeenschap te midden van een multi-etnische samenleving,